

йдеться – то це, безперечно, факт дійсності (Хрещатик, 28.12.05, с. 8) та ін.

Отже, в публіцистичних текстах жанру інтерв'ю, які на відміну від інформаційних, виразно зумовлені емоційно–експресивною образністю, лексичні засоби вираження полісемії представлені різними видами тропів, синонімією та антонімією, а також почасти омонімією й паронімією, які внаслідок процесів індивідуалізації мовної свідомості автора та реципієнта, інтелектуалізації та вульгаризації сучасної української мови зазнали зміни семантичних механізмів творення емоційно–експресивної образності, що призвело до виразно наявного в публіцистичних текстах інтерв'ю іронічного підтексту.

Дослідження засобів вираження полісемії в текстах публіцистичного різновиду жанру інтерв'ю, на нашу думку, є вагомою перспективою, оскільки емоційно–експресивна образність текстів зумовлена багатьма чинниками і не є тотожною в семантичному і смисловому планах художній образності. Специфіка публіцистичної образності текстів жанру інтерв'ю зумовлена прагматикою і аксіологічністю суб'єктивно–модальної позиції автора та реципієнта, яка формує широкий аспект лінгвостилістичної мотивації.

¹Пономарів О. Стилістика сучасної української мови. – К.,1993. – С. 23;
²Там само – С. 32–33.

Д.В. Дергач, асп.

ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ: ВІД ТРАДИЦІЇ ДО СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена розгляду поглядів на природу власних назв, методів та прийомів їх дослідження, які почали оформлятися з 40-х років 20 століття. Проаналізовані порівняльно-історичний та формальний методи, якими послуговувалися Московська, Київська та Донецька лінгвістична школи. Також була взята до уваги сучасна методологія, заснована на принципах прагматики.

The article deals with the problem of the proper names' multifunctional interpretations. Since early 40's of the 20th century,

when the onomastic investigations has acquired the accurate forms, a lot of different theories and methods of their researches were formulated. So the linguistic schools in Moscow, Kyiv, Donetsk used the comparative-historical and formal methods. On the boundaries of 20-21 centuries stylistic, semantic and functional methods in onomastics became more popular. It is explained by the actualization of pragmatic aspect near the theoretic one and formation of modern complex scientific paradigm.

Ономастичні розвідки мають міцні традиції, їх витoki пов'язують із розробками питань топоніміки й антропоніміки вченими 19 століття (М. Максимовичем, О. Соболевським, І. Франком, О. Шахматовим та ін.), а чіткої організації вони набули лише з 40-х рр. минулого століття.

З того часу науковцями були розроблені різні теорії онімів (формальна теорія власної назви Б. Рассела, теорія індивідуалізації імені та ін.) і застосовані методи їх вивчення (порівняльно-історичний, логічний, семантичний, стилістичний, функціональний тощо). Також проводилися спеціальні студії представниками різних філологічних осередків (Московська філологічна школа брала до уваги формальний метод порівняльно-історичного аналізу власних назв, Казанська лінгвістична школа запропонувала фоносемантичний метод дослідження, Донецька ономастична школа розробляла підходи до вивчення походження, історії та функціонування онімів у російській та українській мовах та ін.). Таким чином склалася певна наукова традиція потлумачення власних назв, яка слугує відправною точкою для сучасних лінгвістів.

Одними з найавторитетніших у дослідженні онімів були представники Московської філологічної школи – О. Суперанська, Н. Подольська, О. Султанов, В. Салтмане, Б. Старостін та ін. Вони розглядали власні назви як слова, індивідуально закріплені за конкретним об'єктом, який має ще й загальну назву, що співвідносить його з класом об'єктів та поняттям.

Ці дослідники послуговувалися здебільшого **порівняльно-історичним методом** вивчення онімів, що є результативним для відновлення, реконструкції генетичних зв'язків даного лексичного матеріалу. Прибічником цієї методи є також Є. Отін – засновник Донецької ономастичної школи. Він займається, зокрема, вивченням походження та історії власних назв на прикладі їх дослідження та

порівняння в українській та російській мовах. Схильність до застосування цього методу виявляв і А. Білецький – провідний український лінгвіст, представник Київського філологічного кола. Він вбачав актуальним у даній методиці моделювання індивідуальної чи групової історії онімів і був прихильником обов'язкового розмежування власних назв у часі та просторі на початку дослідження – темпоральної та спеціальної дистрибуції¹. Використання такого прийому допомагало вченому зорієнтуватися в напрямках і методах своїх студій, віднайти точки дотику, спільні і відмінні риси досліджуваного матеріалу. На нашу думку, відсутність такого визначення щодо хронологічного, географічного, лінгвістичного і циклічного розміщення матеріалу, що вивчається, позбавляє будь-яке студіювання наукової цінності.

Важливо зауважити, що цей метод, у першу чергу, передбачає вивчення матеріалу в його історичній перспективі, яка допомагає простежити поступову і послідовну зміни одного й того ж елемента чи ряду взаємопов'язаних складових частин і виключає випадковість і ненауковість етимологічного дослідження.

Іншим методом, який продовжує теоретичні надбання А. Білецького у галузі ономастики і, безсумнівно, заслуговує на увагу, є **формальний**. Його постулати дослідник використовує, зокрема, крізь призму опозиції власних і загальних назв. Апелятиви позначають родові поняття, які, будучи їх денотатами, зберігають своє абстрактне значення. Оніми ж ідентифікують види, пов'язані з дискретними об'єктами та лінгвістичним відтворенням реалій. Ця умова, на нашу думку, впливає на відношення форми до змісту у загальних і власних назвах. Якщо з приводу апелятивних лексем можна говорити, що вони є діалектичною єдністю форми і змісту, то про онімну лексику такого сказати не можна.

У свою чергу, представники вже згадуваної Московської школи, оперуючи поняттям оніма, запровадили термін ономастичний простір на позначення власних назв, які використовуються у мові певного народу для найменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів². У його межах були виділені ономастичні поля – групи онімів, організовані за різними відношеннями паралелізму та контрасту (антропоніми, ойкодоніми, гідроніми та ін.)³.

Іншою їх провідною ідеєю була теза про заміну при розгляді проблеми зв'язку імені з поняттям та іменованим об'єктом семантики інформацією про власну назву⁴ (енциклопедичну та мовну).

Потрапляючи в мову як систему знаків, власні назви повинні отримати певний обсяг *інтелектуальної інформації*⁵. Це б дозволило їм встановити зв'язок із логіко-предметними рядами й обумовило їх функціонування у системі. Така інформація, на думку О. Суперанської, міститься, наприклад, у назвах всесвітньо відомих об'єктів, що робить можливим включення їх у повідомлення на правах семантично значущих, а не тільки номінативних слів⁶.

Проте не кожний онім, на наш погляд, може послуговуватися наявністю інтелектуальної інформації. Основною його характеристикою була і залишається відсутність чітких конотацій і зв'язку з поняттям. З іншого боку, перенасичення такою інформацією призводить до поступового перетворення власної назви у загальну шляхом різного роду переносних вживань онімів: Полтава *нагадує російський Петербург*⁷ (за схожістю архітектури). *Р'яно до справи взявся Піскун – великий Шерлок Холмс*⁸ (за професійною діяльністю). Лазаренко *міг уявити себе новим Сталіним*⁹ (за поширенням повноважень, за впливовістю). *Сплять і мріють “товариці” симоненки повернути історію назад, а тому знову вигадують всякі нісенітници*¹⁰. *Слухаючи альтернативне звучання професійного студійного запису, такого несхожого на заїжджених наталок могілевських та ірин білик, я подумала, що таки варто слухати нову українську музику*¹¹. *По всьому Подолу, аж до самої Ворскли, співали та вигукували сотні Наталок Полтавок та горлали сотні безжурних Петрів*¹². *Вберегти від зневаги подвизницьку працю покоління Яновських і Рильських – наш святий обов'язок*¹³. *Костянтина Леонтєєва називали російським Ніцше*¹⁴ (за схожістю філософських поглядів). *Сьогодні Григорій Омельченко нагадує Дон Кіхота, який даремно веде безперспективну війну з мафіозними “вітряками” на печерських пагорбах*¹⁵ (за подібністю особливостей діяльності) і под. При повній трансформації оніма в апелятив утворюється пара "онім – омонімічний апелятив" (наприклад, Бордо – місто у Франції, "Бордо" – сорт вина, бордо – колір¹⁶ і под.). До того ж, якщо денотат залишається актуальним, його назва продовжує вживатися як власна.

Схожий погляд на це явище запропонував В. Болотов, замінивши поняття енциклопедичної інформації енциклопедичним значенням. Він вважає, що найсуттєвішим для власних назв є якраз це енциклопедичне значення - сума конкретної інформації про денотат імені. Головна відмінність енциклопедичного значення власної назви від лексичного значення загальної полягає в тому, що перше

виникає в мовленні й різниться від одного поля до іншого, а енциклопедичне – виявляється лише в колективі.

Також це положення підтримали й інші дослідники – А. Непокупний, Н. Подольська та ін., які протиставляють енциклопедичну інформацію, тобто відомості про денотат власної назви, мовленнєвій інформації, що встановлює зв'язок імені з його носієм, соціальне поле денотата та його імені й виявляє ставлення мовця до іменованого¹⁷.

Російський науковець Б. Старостін до вище згаданих додає ще семантичний (для вирішення проблем значення імені), логічний і стилістичний (для аналізу імен у художніх творах) методи дослідження ономастичного матеріалу.

Також роблять акцент на стилістичному описі власних назв деякі російські й українські філологи-ономасти (зокрема, Галич В., Колоколова Л. та ін.).

Загалом в основі стилістики власних назв лежать різні чинники, серед яких можна виокремити мовні особливості (спеціальні моделі для імен певних типів) та соціальна зумовленість (розподіл іменувань між окремими соціальними, територіальними, виробничими та віковими групами людей, у результаті чого складається певна норма вживання; наявність прославлених чи, навпаки, зневажуваних тезок; іменування на честь когось, "на зло" комусь або за контрастом з кимось)¹⁸.

Останнім часом спостерігається своєрідний відхід від традиційних поглядів на дослідження ономастичного матеріалу, їх доповнення новими, пов'язаними з актуальними для сучасного життя, методами.

Так, на межі 20–21 століть представники Казанської лінгвістичної школи (Л. Фатихова, К. Галіулїна, Г. Ніколаєва та ін.) запропонували новий, **фоносемантичний метод** дослідження власної назви¹⁹. Фоносемантика – наука, яка акумулює в собі елементи фонетики (за планом вираження), семантики (за планом змісту) і лексикології (за сукупністю цих планів). На основі фонетичних поглядів І. Бодуена де Куртене казанськими філологами був проведений комплексний фоносемантичний аналіз власних назв у російській і татарській мовах. Завдяки йому вони підтвердили, що

фоносемантика імені деякою мірою маркується фонемографією слова, яка має варіативний психофонетичний характер; змістовність звуків в оболонці власної назви корелюється іноді акустичними, іноді

кінестетичними засобами; фоносемантика оніма допомагає у вирішенні питань взаємодії фонетичних і семасіологічних уявлень, про що у свій час казав І. Бодуен де Куртене.

Функціональний метод у студіюванні власних назв з огляду на їх функції застосовують сучасні українські ономасти В. Ільченко та С. Доломан та ін. Мовленнєве функціонування власних назв, а також особливості переносного вживання реальних імен та проблеми онімізації апелятивів у ЗМІ розглядаються у дослідженнях В. Ільченка "Експресія імені в засобах масової інформації"²⁰, "Соціально-експресивні конотації імен у ЗМІ"²¹. Зіставленню окремих стилістичних прийомів, способів з використанням антропонімів у поезії та в публіцистиці присвячено статтю В. Ільченка та С. Доломана "Про деякі способи стилістичного використання антропонімів у поезії та в публіцистиці"²², яка стосується використання в обох стилях полісемії імен, паронимазії та омонімічного зближення, трансформації фразеологізмів, відомих висловлювань, пісень тощо, актуалізації внутрішньої і звукової форм, антропонімної ампліфікації).

Також останнім часом було захищено ряд кваліфікаційних робіт на цю тему: кандидатські дисертації Ільченка В. "Експресія власних назв як засіб публіцистики"²³, Дуки Л. "Прагматичний потенціал онімів та способи його реалізації в тексті"²⁴, Петрової Л. "Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезії Ліни Костенко)"²⁵, Грушевської Ю. "Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти"²⁶, докторська дисертація Калінкіна В. "Теоретичні основи поетичної ономастики"²⁷.

Ці дослідження, здебільшого, спираються на функціональний метод вивчення ономастичного матеріалу. Адже власні назви в них описуються, в першу чергу, з точки зору їх функціонування у поезії чи текстах ЗМІ. Акцент авторами робиться на стилістику, прагматичний потенціал чи експресію імен як засоби їх реалізації у текстовому просторі.

На наш погляд, залишилися поза увагою науковців питання символізації й інтелектуалізації власних імен у мовній свідомості українців, що може відбуватися шляхом створення лінгвокультурних концептів у межах того чи іншого культурного поля. Цікавим і аргументативним із погляду доведення попередньо заявленої тези, як ми вважаємо, буде вивчення із застосуванням порівняльно-

історичного методу функціонування у сучасних мас-медійних текстах різних типів власних назв попередніх епох, які мають для України знаковий характер (**Тарас Шевченко, Іван Франко, Київ, Львів, Дніпро, Дунай** та ін.). Це повинно проілюструвати актуалізацію цих онімів як культурних концептів мовомислення українців у сучасний період.

Ще одним цікавим недослідженим аспектом, пов'язаним із попереднім, є психологічна, соціальна мотивація онімів, вплив їх функцій та значень, яких вони набувають у тексті, на формування свідомості людини.

Із чітко сформульованих завдань простежується не тільки мовознавчий, але і синтетичний характер нашого дослідження, вихід за рамки лінгвістики і залучення наукового досвіду інших галузей знань – культурології, психології, філософії, соціології.

Саме цей синкретизм підтверджується наявністю ще одного, нелінгвістичного методу, який, на наш погляд, заслуговує на увагу, – **культурологічного**. Він демонструє зв'язок ономастики з етнічною свідомістю і культурою. Це відбувається завдяки тому, що ономастичні дослідження допомагають вивченню шляхів міграції окремих етносів, виявленню місць їх колишнього існування, встановленню більш древнього стану окремих мов, визначенню мовних і культурних контактів різних етносів. Специфіка національного буття впливає на духовну діяльність людей, їх культуру і мову, в якій закріплюються всі поняття, включаючи і власні назви. У вивченні генези і функцій етнічної свідомості, пов'язаної з ономастикою, останнім часом вчені почали робити акцент на історичну і соціальну пам'ять: "Специфікою сфери національного життя і діяльності народу, безпосередньо пов'язаної з рідною мовою, вважається ономастика. Йдеться про створення і використання власних імен. Чим більший кількісно народ, тим більше у нього виникає власних назв, які, будучи категорією етнічною, слугують джерелом пізнання його історії. За їх допомогою можна знайти цінний етнокультурний матеріал про стан суспільства на певних етапах розвитку й особливості його духовної культури"²⁸. Зокрема, дослідження назв, які існували у народів на низьких стадіях розвитку, вказує на відсутність чіткого розмежування живих і неживих істот.

Такий широкий спектр досліджень засвідчив неприхований інтерес науковців до проблеми функціонування онімної лексики.

Різновекторні монографії, дисертації, статті як молодих, так і вже досвідчених вчених продемонстрували наявність тенденції до збільшення прийомів і методів ономастичних студій та розширення їх безпосередніх рамок. Окрім дослідження місця власних назв у художній літературі загалом набувають актуальності також питання розгляду основних функцій і причин та прийомів трансформацій власних назв у стилі масової інформації.

На нашу думку, ця тенденція є досить перспективною і цілком закономірною, адже останнім часом спостерігається паралельне функціонування поряд із традиційними, більш теоретичними методами вивчення онімів (порівняльно-історичного, семантичного, формального і под.) сучасних (стилістичного, фоносемантичного, функціонального). Це зумовлює поліфункціональність наукового вектору, виокреслення прагматичного, пов'язаного з функціями характеру того чи іншого типу досліджень, що засвідчує вироблення синкретичних наукових парадигм.

¹Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). – К., 1972. – С. 12; ²Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973. – С. 15; ³Там само. – С. 54; ⁴Суперанская А.В. Лингвистический аспект ономастических исследований // Вопросы ономастики. – Труды Самаркандского университета. – Самарканд, 1976. – III. Выпуск 284. – С. 8–9; ⁵Суперанская А.В. Апеллятив – онома // Имя нарицательное и собственное. – М., 1978. – С. 7; ⁶Там само; ⁷Ефір програми "Галопом по Європах-2". – 2007. – 29.04; ⁸Високий замок. – 2002. – 14.10; ⁹Грані плюс. – 2001. – 22.11; ¹⁰Post-Поступ. – 2006. – 1 – 8.12., № 2; ¹¹Шлях перемоги. – 2006. – 15.11; ¹²Київська старовина. – 2000. – № 6; ¹³Лист Олеся Гончара до В.Базилевського. – 1993. – 6.06; ¹⁴Експерт. – 2002. – № 19; ¹⁵Інформаційний бюлетень. – infb.nm.ru/Archiv/21_00; ¹⁶Суперанская А. В. Апеллятив – онома // Имя нарицательное и собственное. – М., 1978. – С. 7; ¹⁷Теория и методика ономастических исследований / Ответственный редактор А.П. Непокупный. – М., 1986. – С. 25; ¹⁸Там само. – С. 120; ¹⁹Фатыхова Л.Т. Фоносемантика имени собственного и психофонетика И.А.Бодуэна де Куртенэ // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность: Труды и материалы: В 2 т. – Казань, 2003.– Т. 2. – С.17–18; ²⁰Ільченко В.І. Експресія імені в засобах масової інформації. – К., 2003. – 35 с.; ²¹Ільченко В.І. Соціально-експресивні конотації онімів у ЗМІ // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2002. – Випуск 9. – С. 145–156; ²²Ільченко В.І., Доломан С.Є. Про деякі способи стилістичного використання антропонімів у поезії та в публіцистиці // Журналістика (преса, телебачення, радіо). – К., 1991. – Випуск 23. – С. 114-125; ²³Ільченко

В.І. Експресія власних назв як засіб публіцистики: Дис... канд. філол. наук: 10.01.08. – К., 2004. – 224 с.; ²⁴Дука Л.І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02. – Запоріжжя, 2002. – 18 с.; ²⁵Петрова Л.Н. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезії Ліни Костенко): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Харків, 2003. – 18 с; ²⁶Грушевська Ю.А. Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти: Автореферат... канд. філол. наук: 10.02.02. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний **університет, 2005. – 19 с;** ²⁷Калінкін В.М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук: 10.02.15, 10.02.02. – Донецьк: Донецький державний університет, 2000. – 464 с.; ²⁸Эфендиев Ф.С. Этнокультура и национальное самосознание. – Нальчик, 1999. – С. 77.